

Nr 387

Av herr **Håstad m. fl.**, *angående en allmän plan för utbyggandet av de akademiska undervisningsanstalterna.*

Sedan senare delen av 1940-talet, då upprustningen av universitet och högskolor påbörjades, har studentantalet vid dessa ökat från 14 636 år 1948 till 20 031 år 1953. Vid de filosofiska fakulteterna har elevantalet under denna period stigit från 5 993 till 9 509, d. v. s. med drygt 58 procent. Då utbyggandet av de akademiska läroanstalterna ej hållit jämna steg med elevtillströmningen, har denna jämte vetenskapens särskilt inom vissa discipliner påfallande snabba utveckling försatt universitet och högskolor i ett svårt läge.

Enligt en av Sveriges akademikers centralorganisation i höstas företagen undersökning, som baserades på upplysningar från vederbörande universitetslärare, och som senare verifierades av en motsvarande utredning av universitetskanslern, har innevarande läsår ca 200 inträdesberättigade studerande av platsbrist måst avvisas från nybörjarkurserna i naturvetenskapliga ämnen vid Uppsala och Lunds universitet och Stockholms högskola. Detta innebär att läget förvärrats sedan föregående år, då antalet utestängda beräknades uppgå till ca 100. De angivna talen torde vara lågt beräknade. Visserligen förekommer det i några fall att studenter samtidigt anmäler sig till mer än en nybörjarkurs, men att döma av universitetslärarnas upplysningar är det ett långt större antal studerande, som, med kännedom om att spärr föreligger, avstår från att alls söka, och som alltså ej ingår i här angivna siffror.

Antalet utestängda var enligt nämnda undersökningar i Uppsala 15—20 i botanik och zoologi tillsammans och 5 i geografi. I Lund har 12 studerande avvisats i botanik, 25 i genetik, 21 i geografi och 33 i zoologi. Vid Stockholms högskola har plats ej kunnat beredas för 9 studerande i fysik, 30 i genetik, 8 i geografi och 27 i zoologi. I botanik har motsvarande tal uppskattats till ca 30. Konkurrenten om platserna har i flertalet fall varit mycket hård. Det finns institutioner där endast äldre studerande och inga recentiorer har kunnat intagas. För att bereda plats åt så många som möjligt har man dubblerat eller mångdubblat kurserna, vilket medfört att professorerna i stor utsträckning måste ägna sig åt elementär undervisning och att lärarna i allmänhet blivit orimligt arbetsbelastade. Deras möjligheter att bedriva forskningsarbete har starkt beskurits.

Det avgörande hindret för en ytterligare utvidgning av undervisningen

är emellertid i regel lokal- och materielbristen. Nedanstående exemplifiering avser enbart de naturvetenskapliga fakulteterna.

I Uppsala erfordras nya institutioner i växtbiologi, limnologi och zoofysiologi och en nybyggnad för geografi och geologi; förslag till påbörjandet av den senare ingår i årets statsverksproposition. I Lund har zoologer och geografer ett trängande behov av nybyggnader; från universitetets sida har utarbetats förslag till provisoriskt ordnande av dessa lokalfrågor. Vid kemiska institutionen har man ännu ej behövt tillgripa någon spärr, men lokalerna utnyttjas till det yttersta. Vid genetiska avdelningen finns behov av en tillbyggnad även av andra skäl än tillströmningen av studenter. För att möjliggöra en dubbling av nybörjarundervisningen i botanik måste forskarna utrymma laboratoriet under den tid kursen pågår. För Stockholms högskola begär Kungl. Maj:t i årets statsverksproposition anslag på 1,5 milj. kronor till en institution för fysik. Av universitetskanslern tillstyrkta förslag till medelsanvisning för påbörjandet av planeringsarbeten för nya institutioner i kemi och botanik har emellertid av Kungl. Maj:t avslagits. Genetiska avdelningens utvidgning är beroende av i vilken takt kungl. tekniska högskolan flyttar över från sina gamla lokaler vid Drottninggatan till de nya vid Valhallavägen. Geograferna disponerar i gamla observatoriet en golvyta, som är ungefär hälften så stor som de trångbodda kollegernas i Uppsala, men för en nybyggnad finns inga planer utarbetade.

Knappheten på akademiska lärare utgör i allmänhet inte samma definitiva hinder för en ökad intagning som bristen på laborationslokaler o. d. men har givetvis många olyckliga verkningar. Sveriges förenade studentkårer (SFS) har i en den 25 november 1954 till Konungen avgiven skrivelse visat hur proportionerna mellan antalet lärare och elever förändrats under senare år. Sedan 1946 har antalet universitetslärare av alla kategorier och med full tjänstgöring vid humanistiska fakulteterna ökat med 55 procent, medan studentantalet under samma tid stigit med 88 procent. Motsvarande procenttal för matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna är 35 respektive 42. Särskilt vid de juridiska och humanistiska fakulteterna är det lätt att finna drastiska exempel på missförhållanden som betingas av disproportionen mellan antalet lärare och elever. Man kan i likhet med SFS säga, att universitetsupprustningen i själva verket endast har blivit en otillräcklig anpassning till det ökande antalet studenter.

Bristerna i universitetens och högskolornas personella och materiella resurser leder till inte bara att många studerande får vänta med att påbörja sina akademiska studier utan även att undervisningen blir starkt lidande, vilket i sin tur medför att studietiden förlängs och att många studenter avbryter studierna utan att ha uppnått examen. Ungefär var tredje nyinskrivna student vid de juridiska och filosofiska fakulteterna beräknas avbryta studierna utan examen (se t. ex. S. Moberg: Vem blev student..., s. 169 ff). Redan en minskning av studieavbrotten från 30 till 20 procent skulle ha inneburit att antalet examinerade inom filosofiska fakulteten under åren 1943—1952 ökat med nära 1 500.

Glädjande nog innehåller årets statsverksproposition många förslag till förbättringar av de akademiska utbildningsanstalterna. Emellertid kvarstår alltfjämt ett flertal brännande problem olösta. Som ovan nämnts har man innevarande läsår främst av lokalbrist måst tillgripa intagnings spärrar vid minst 12 olika institutioner inom de naturvetenskapliga fakulteterna. För 9 av dessa institutioner saknas icke blott medel för ny-, till- eller ombyggnader utan i flera fall också konkreta byggnadsplaner. Visserligen måste förutsättas att alla rimliga åtgärder snarast vidtages för att provisoriskt söka häva dessa intagnings spärrar, men en definitiv lösning av dessa institutioners utrymmesproblem torde i allmänhet endast kunna åstadkommas genom nybyggnader. Det är angeläget, inte minst med hänsyn till bristen på läroverkslärare i naturvetenskapliga ämnen, att dessa byggnader kommer till stånd snarast möjligt.

Även om upprustningen av universitet och högskolor i första hand måste ta sikte på att avhjälpa aktuella brister, är det av största vikt att såväl institutionsbyggnaderna som efter hand lärarorganisationen dimensioneras med hänsyn till den kraftiga stegring av studentantalet som kan förutses för de närmaste 10—15 åren. Prognoser för den väntade ökningen av studentkårerna har senast och utförligast framlagts av SFS i ovannämnda skrivelse. Antalet 20-åringar kommer att öka och kulminera år 1965, då antalet kan väntas bli omkring 128 000 mot drygt 80 000 år 1953. Detta innebär en ökning med 59 procent. Antalet studentexamina i relation till hela antalet 20-åringar har sedan 1940 ökat från 3,1 procent till 6,3 procent 1953, eller i genomsnitt med nära 0,25 procent per år. Särskilt påfallande är den snabba ökningen under de senaste tre åren. Om studentprocenten skulle fortsätta att stiga med i medeltal 0,2 per år, skulle drygt 11 000 studentexamina avläggas år 1965 mot 5 073 år 1953. Visserligen är ett av syftena med skolreformen att söka leda ungdomen in på andra yrkesbanor än de teoretiska, men samtidigt hoppas man ju på att enhetsskolan skall stimulera ungdomar ur den förefintliga begåvningsreserven till högre studier. Förutsatt att den allmänna standardhöjningen fortskrider torde efterfrågan på gymnasieutbildning även i fortsättningen öka i snabbare takt än vad befolkningsutvecklingen ensam ger anledning till. Emellertid är det möjligt att nämnda genomsnittliga ökning av studentprocenten bl. a. av skolorganisatoriska skäl i fortsättningen ej kan upprätthållas. Undervisningsrådet Ragnar Lundblad har i en departementspromemoria den 9 april 1954 företagit vissa beräkningar angående bl. a. den sannolika utbyggnadstakten för de högre skolorna. Utgår man från Lundblads mest försiktiga antagande att antalet klassavdelningar i högre skolformer kommer att öka med 4,4 procent per år under återstoden av 1950-talet, och låter man denna ökning gälla även för 1960-talet, skulle antalet studentexamina kunna väntas bli 8 500 år 1965 och drygt 10 500 år 1970. Slutligen kan man som SFS gjort i ett sista alternativ utgå från att den årliga ökningen blir oförändrat 190 studenter, vilket motsvarar den genomsnittliga ökningen under de senaste fem åren. I så fall skulle vi få 7 350 nya studenter 1965 och 8 300 år 1970. Att

döma av intagningarna i gymnasiet första ring och under förutsättning av normal bortfallsprocent kommer emellertid antalet studentexamina att redan 1957 överstiga 7 000, något som enligt de båda sistnämnda alternativa prognoserna inte skulle inträffa förrän 1961 respektive 1964.

Antalet vid universitet och högskolor nyinskrivna har fr. o. m. 1948 hållit sig mellan 75 och 80 procent av antalet avlagda studentexamina. Huruvida studenterna även i framtiden kommer att i samma relativa utsträckning söka sig till de akademiska utbildningsbanorna kan naturligtvis inte med säkerhet förutsägas. Men för närvarande finns som sagt i vårt land drygt 20 000 högskolestuderande, och antar man att det år 1965 finns 30 000 studenter, som önskar utbilda sig vid universitet och högskolor, så har man ändå förutsatt att de som avlägger studentexamen i större utsträckning än hittills kommer att ägna sig åt andra yrkesbanor än de som kräver akademisk utbildning.

Av det anförda framgår att det är en samhällsangelägenhet av största vikt att utbildningsmöjligheterna inom de högre skolorna och de akademiska undervisningsanstalterna vidgas. Det är orättvist mot individen och otillfredsställande ur samhällsekonomisk synpunkt om tillträdet till högre studier försvåras därför att årsklassernas storlek ökar. Universitet och högskolor bör sålunda i god tid utrustas så, att de kan ta emot de växande studentkullarna och ge dem en fullgod utbildning. Enligt vår mening bör en plan utarbetas för utbyggandet av de akademiska undervisningsanstalterna med hänsynstagande till den förutsebara ökningen av studentantalet.

Ur samhällsekonomisk och allmän kulturell synpunkt får kravet på en dylik planering sitt starkaste stöd i den på ett flertal områden ständigt växande efterfrågan på akademiskt utbildad arbetskraft. Trots de ökade personella resurser som kommer att stå till buds, är det inte osannolikt att de kommer att visa sig otillräckliga för att fylla det framtida behovet. Vi har sett hur reformer sådana som folktandvården och sjukförsäkringen bl. a. till följd av brist på kvalificerad arbetskraft har måst uppskjutas eller genomföras långsammare än som eljest varit avsett, och för närvarande hotar bristen på läroverkslärare utbyggnaden av skolväsendet, en grundförbättring för fortsatt framåtskridande.

De utredningar som tidigare verkstälts angående upprustningen av universitet och högskolor har i allmänhet ej kunnat ta sikte på de framtida förhållanden som ovan berörts. Men den här begärda planen bör inte hindra fullföljandet av pågående utredningar för speciella områden av det akademiska utbildningsväsendet eller tillsättandet av dylika. På vissa områden föreligger konkreta reformförslag; sålunda har en kommitté framlagt ett betänkande angående juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning, vars förslag nu har överarbetats av universitetskanslern. Arbetet med en mer långsiktig planering får under inga förhållanden fördröja genomförandet av sådana förslag, som syftar till att avhjälpa dagens akuta brister.

Under åberopande av vad ovan anförts föreslås,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa att Kungl. Maj:t, förutom åtgärder för avhjälpan det av universitetens och högskolornas omedelbara behov av förstärkta lokal- och andra undervisningsresurser, ville dels snarast förelägga riksdagen en allmän plan för utbyg gandet av de akademiska undervisningsanstalterna, svarande mot den förutsebara ökningen av studentantalet och den på många områden allvarliga bristen på högskoleutbildad arbetskraft, dels i anslutning till denna plan successivt förelägga riksdagen erforderliga förslag.

Stockholm den 26 januari 1955

Elis Håstad

Rolf Edberg

Nancy Eriksson

Jean Braconier

Margit Vinge

Gunnar Larsson

Gösta Netzen

i Luttra